

התנדבות משפחתית ככלי לחיזוק קהילתיות ומשפחתיות

מימי סימבליסטה-שמואלי ובני כלפון

התנדבות משפחתית - תוצר של המאה ה-21

התנדבות משפחתית היא התנדבות משותפת של שני דורות לפחות במשפחה אחת (הורים-ילדים, סבים-נכדים). זוהי דרך שבה בני משפחה יכולים להשתתף באופן פעיל ומועיל בחיי הקהילה, לתרום לה ובמקביל לבלות יחד, ליהנות ולצבור חוויות משותפות. ההתנדבות המשותפת מקרבת בין בני המשפחה ומאפשרת להורים ולסבים לשמש מודל לחיקוי עבור הדור הצעיר ולטפח בו ערכים.

אחד האתגרים בעידן המודרני הניצבים לפתחם של הורים רבים הוא הצורך לאזן בין חיי עבודה, חיי משפחה ותחומי עניין אישיים, בעודם מגדלים את ילדיהם ופעמים רבות אף תומכים בו-זמנית בהוריהם. המונח "זמן איכות" צמח על רקע שעות העבודה הארוכות של ההורים, היעדר הקרבה הפיזית לאורך היום והשאיפה לבלות זמן מושקע וטוב, גם אם קצר, בחוג המשפחה ועם חברים קרובים.

בר וארנון (2016) מתארות במאמרו את השינויים והתמורות שחלו בחברה במאה האחרונה ואת השפעותיהם על תהליכים בעולם ההתנדבות, כגון אופן ההתנדבות, הארגונים שבהם בוחרים להתנדב, התפקידים שהמתנדבים מעוניינים לבצע וסוג המחויבות שהם מוכנים לקחת על עצמם. התנדבות משפחתית היא אחד התוצרים של השפעות אלו. ההתנדבות המשפחתית משמשת גם מענה לארגוני מתנדבים, שחשים כי הם בתחרות תמידית על זמנם הפנוי המועט של המתנדבים הפוטנציאליים. ארגונים המבקשים וצריכים להרחיב את מעגלי ההתנדבות, יכולים כיום לשלב בפעילות ההתנדבות משפחות שלמות, ובכך להתאים את עצמם לציפיות, לדרישות ולצרכים של מתנדבים פוטנציאליים, שהם המתנדבים החדשים.

התכנית להתנדבות משפחתית

לאור מגמות אלו בעולם חברו יחד קבוצת "אלון הריבוע הכחול" ואשלים לפיתוח תחום התנדבות המשפחתית בישראל ולקידומו. לפני כארבע שנים התקיים פיילוט בארבעה יישובים במשותף עם של"מ (שירות לאומי למבוגר) החברה למתנ"סים. ההצלחה הראשונית הוכיחה את החשיבות שביוזמה ובעקבותיה פיתחו משרד

Published in Psychological Review, 50: 370-396.

Kendrick, M. J. (2004). Some Predictable Caution Concerning The Over-reliance and NDA (2007). The National Disability Authority. January 2007.

Overemphasis on Person Centered Planning. *The Frontline of Learning Disability, Issue 58* (April). Retrieved from: <http://www.kendrickconsulting.org/PublicSite/>.

Rogers, C. R. (2014 [2007]). Psychology: A Study of a Science. Study 1, V. 3: *Formulations of the Person and the Social Context*. Ed. S. Koch (pp. 184-256). Saul McLeod (McGraw-Hill), Universal Digital Library.

Schalock, R. L. (2007). *Quality of Life*. AAIDD - American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.

The Wisconsin Education Association Council - WEAC. Retrieved from: <http://weac.org>.

לקריאה נוספת

טרופר, ח' (2013). *מקום בעולם, מחשבות על חינוך*. תל אביב: משכל.

מנדלבאום, א' (2014). *חולמים מקום, מתיאוריה למעשה בהקמת בית חינוך פורץ דרך*. ספר ספר. sefersefer.co.il.

פלג דור, ח' (2016). ילדים דחויים במערכת החינוך, הילד הפגום שאינו מפסיק להתמייין. *פסיכולוגיה עברית*, 24.4.2016. נדלה מתוך: <http://www.hebpsy.net/articles.asp?id=3410>.

Technology (ICT). Disability Act, 2005.

The Impact of Person Centered Planning (2005). Institute for Health Research' Lancaster University.

בחלקים הבאים נתאר כיצד תורמת תכנית "התנדבות משפחתית" בכל אחת מן הרמות שהוצגו - רמת המשפחה, רמת ההורים ורמת אנשי המקצוע.

1. תרומה ברמת המשפחה: ממוטבים למיטיבים

מאז ומתמיד היה מקובל לראות בהקשר ההתנדבותי את האוכלוסיות בסיכון כמוטבי ההתנדבות, ולפיכך מרבית תכניות ההתנדבות כוונו לסיוע ולעזרה לאוכלוסיות אלה. עם זאת, התועלות וההשפעות החיוביות שיש להתנדבות בכלל ולהתנדבות משפחתית בפרט על המתנדבים ועל המשפחה עוררו את התפיסה כי במעשה ההתנדבותי המשפחתי טמון פוטנציאל עצום ככלי משמעותי להעצמה ולשילוב חברתי של המשפחות במצבי סיכון. המשפחה, בכל צורותיה המגוונות, מהווה אבן היסוד של החברה. המשפחה היא מסגרת בעלת השפעה משמעותית על איכות החיים של הפרט ושל הקהילה. זוהי המסגרת הראשונה שבה כל אדם מגבש את היכולות ואת העוצמות שלו. היא זו שמעצבת נורמות וערכים, היא זו שתומכת בחבריה בעת מצוקה ומאפשרת צמיחה אישית. עם זאת, ברור כי לא לכל משפחה מתאפשר התפקוד התקין המתואר לעיל וכי ילדים בסיכון הם לעתים קרובות תולדה של משפחה בסיכון. כאמור, לסביבה שבה הילד גדל יש השפעה מכרעת על האופן שבו הוא יתפתח ועל הכלים שירכוש כדי להתמודד עם האתגרים הניצבים בפניו.

"גישת הכוחות" (The strengths perspective) היא השקפת עולם מתחום העבודה הסוציאלית המציעה להחליף את ההתמקדות בבעיות, בחולשות ובפתולוגיה, בהתמקדות בכוחות וביכולות של האוכלוסייה במצב סיכון. הנחת היסוד של גישת הכוחות גורסת שלמשפחה כיחידה ולפרטים בה יש כוחות שאִתם ניתן לעבוד ושמאפשרים למשפחה לשרוד ולהתמודד. לעתים המשפחה והפרטים המרכיבים אותה אינם מודעים לכוחות אלו ואינם מכירים בהם, וייתכן שאף אינם ממצים אותם עד תום (כהן, 2000).

המעבר של המשפחה ממצב של משפחה נעזרת למשפחה עוזרת (מנתמכת לתומכת) מפגיש אותה עם כוחותיה ועם יכולותיה, ועל כן עשוי להוות תהליך מעצים עבורה ולתרום רבות להתפתחותה ולצמיחתה. בהפעלה נכונה, יכולות משפחות במצבי סיכון לחוות העצמה, לחזק את לכידותן ולקבל כלים להתמודדות עם האתגרים העומדים בפניהן.

בהנחה שהתנדבות היא דבק המחבר אנשים יחד ומקדם תחושה של מטרה משותפת, משפחות שמתחברות יחד, גם אם הן מתמודדות עם גורמי סיכון מרובים, יכולות להתחזק כיחידה ובמקביל להתחזק כקהילה המבוססת על תמיכה, עזרה וערבות הדדית וטיפוח ערכים בקרב הדור הצעיר.

הרווחה והשירותים החברתיים וקרן שחף פיילוט מורחב לשלוש שנים בשבעה יישובים. כיום תכנית זו מתחילה את שנת פעילותה השלישית, ולאחרונה יצאה לדרך תכנית הערכה לבחינתה.

השאיפה של השותפים בתכנית היא שהתנדבות משפחתית תהווה חלק מתרבות הפנאי בישראל, זאת כחלק מתפיסת השייכות לקהילה והמעורבות בה. נבנה תהליך הטמעה לתכנית בארגונים השותפים, ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים הצהיר כי הוא רואה את החשיבות של תחום זה ולכן בכוונתו להובילו בארץ עם השותפים הקיימים ועם אלה החדשים בתום התכנית.

התכנית פועלת כאמור בשבעה יישובים ברחבי הארץ (עכו, חדרה, נתניה, פתח תקווה, מודיעין עלית, בית שמש וקריית גת). כל רשות מפעילה אותה בהתאם למאפיינים ולצרכים הייחודיים לה. בכל רשות נבנתה תכנית עבודה על ידי הרכז המוביל את התכנית והשותפים השונים. המשפחות המתנדבות פועלות באופן מתמשך אחת לחודש באופן קבוצתי וכן בפעילות חד-פעמית. מעבר ליישובי הפיילוט של התכנית, יש 15 רשויות נוספות שהתחילו בבניית תשתית של התנדבות משפחתית.

התכנית נבנתה במטרה לתת מענה למספר רמות התייחסות. בכל יישוב, בעת בניית התכנית וקבוצות ההתנדבות השונות, נעשית חשיבה בכל אחת מהרמות האלו:

1. ברמת המשפחה - שיפור יכולתה של המשפחה לפעול יחד ולחזק את הקשר המשפחתי.
2. ברמת ההורה המתנדב - מתן כלים לשיפור קשר הורה-ילד ויצירת סביבה משפחתית המאפשרת הורות מיטבית באמצעות חיזוק התדמית של ההורה בעיני ילדו.
3. ברמת הילד - חיבור הילד לעולם ההתנדבות ויצירת תהליך חברים להתנדבות באמצעות חוויה חיובית התומכת בקידומה.
4. ברמת אנשי המקצוע - פיתוח ומתן כלים לאנשי המקצוע לקידום התנדבות משפחתית ולהעצמת המשפחות.

ההתנדבות המשפחתית יכולה לתרום משמעותית להעצמת המשפחות כבעלות מסוגלות, יכולת וכוח לשנות את המציאות, להפוך את הקשיים לאתגרים שאֵתם הן מתמודדות. היא תורמת ליצירת קרבה בין בני המשפחה, מגבירה את הלכידות המשפחתית ומחזקת את מערכת הערכים המשפחתית. היא גם מביאה לתקשורת פתוחה יותר בין בני המשפחה ולשיפור זמן האיכות שהם מבליים יחד. במסגרת ההתנדבות יכולה המשפחה ללמוד על כוחותיה ועל מגבלותיה ולחזק את הקשר עם הקהילה (Porritt, 1995).

משפחות שחוו התנדבות משפחתית מספרות כי היא מאפשרת להן לייצר חוויות משותפות המספקות נושאים לשיחה ולדיון גם במצבים משפחתיים אחרים, וכי המודל לחיקוי שהיוו ההורים עבור ילדיהם חיזק גם את האמון של הילדים בהוריהם וגם את הזדהותם עם עולמם הערכי.

2. תרומה ברמת ההורים

היום במאה ה-21 החוויה ההורית ברוב המשפחות אינה פשוטה מסיבות רבות. הורים מציינים כי אחת הסיבות המרכזיות היא עומס העבודה בחיי היומיום, שגדל מאוד בשנים האחרונות, המקשה עליהם להקדיש זמן לטיפול בילדיהם ויוצר אצלם תחושה של חוסר בזמן איכות עִמָם. לתחושת ההורים, יותר זמן עם המשפחה יאפשר להם להיות הורים טובים יותר ולחוש הורות טובה יותר.

בנושא זה אמר הורה שהשתתף ביום ההתנדבות המשפחתי הראשון שהתקיים בארץ (ב-15.5.2014): "זו הפעם הראשונה שאנחנו מתנדבים יחד. כמשפחה זה ממש זמן איכות ואין לנו הרבה זמן איכות, גם בגלל העבודה וגם בגלל העיסוקים של הילדים" (גיל, רמת גן).

נתון זה מפתיע עוד יותר כשבודקים משפחות בסיכון שצינו שיותר זמן משפחתי יסייע להם יותר מכל דבר להתחזק, אף יותר מהתחזקות כלכלית (Roehlkepartain, Mannes, Scales, Lewis & Bolstrom, 2004). בעולם וגם בארץ, אחד מערוצי הפיתוח של התנדבות משפחתית הוא התנדבות של משפחות בסיכון במטרה לאפשר להורים יותר זמן עם הילדים וכך לחזק את המשפחה. ההתנדבות מאפשרת כאמור להורים להבין טוב יותר את ילדיהם, להכיר בהם יכולות חדשות ולהכיר לעומק את עולמם הרגשי והערכי. באופן זה לומדים ההורים מה יכול להניע את ילדיהם וכך הם מחזקים את יכולתם ההורית. באותו יום התנדבות משפחתית הראשון אמרה אֵם מתנדבת: "אני חושבת שזה רעיון מדהים. גם הזדמנות להיות עם הילדים, גם לעשות משהו טוב למען ילדים אחרים וגם ללמד את הילדים עוד ערך בדרך" (קרן, פתח תקווה).

נוסף על כך, התנדבות משפחתית מסייעת להורים לשפר את תחושת ההורות שלהם בכך שאינם רק עסוקים ביומיום הרגיל וההירשדותי שלהם ויכולים אחת

לכמה זמן גם לסייע לאחרים בקהילתם. בכך מאפשרת ההתנדבות גם להורים ליצור קשרים חדשים בקהילה, למנוע מהם בידוד חברתי ובמקביל לחזק את החוסן המשפחתי. ההתנדבות מאפשרת להם לפתח ולחזק מיומנויות ויכולות חדשות וכך גם להתקדם בעולם העבודה.

3. תרומה ברמת הילדים

התנדבות משפחתית מאפשרת גם לילדים תחושה של זמן משפחתי רב יותר שבו הם עושים יחד דברים שונים מהשגרה היומיומית והמשפחתית. התנדבות כזו מאפשרת לילדים לזכות ביותר זמן הורי ובדרך זו לקבל תמיכה רגשית, לפתח כישורים חברתיים ושכליים וגם יכולת התקשורת, וכך מתחזק החיבור והקשר עם ההורים. מחקרים מראים כי ילדים ובני נוער שמתנדבים ומעורבים חברתית מצויים בקשרים חזקים עם הוריהם, וגם שיעור התנסותם במצבי סיכון פוחת (Resnick, Bearman, Blum, Bauman, Harris, Jones et al., 1997).

התנדבות משפחתית מחזקת אצל ילדים את תחושת הביטחון העצמי שלהם, ומזמינה אותם ליזום פעולות חיוביות שגם יכולות לסייע לקהילה וגם מסבות להם הנאה עם המשפחה. עדות לכך שמענו גם מילדים ומהורים ביום ההתנדבות המשפחתית הראשון: "מעבר לכך שההתנדבות מחברת את המשפחה, זו דרך לתרום לאנשים שיותר קשה להם גם זמן איכות עם אבא וגם לעשות טוב [...] אני מרגיש שהפכנו לסוג של שליחים ביחד" (עדי, רמת גן).

ההתנדבות של ילדים עם הורים מאפשרת לילדים לדעת שיש יום בשבוע שההורים אֵתם באופן מלא לפחות שעה בשבוע שבמהלכה הם מניחים בצד את משימות היומיום ואת עבודתם. מצב זה מחזק את הקשר המשפחתי ומאפשר לילדים לחוש יציבות עם הוריהם, יציבות שהיא אחד הגורמים השומרים על הילדים ומונעים התנהגויות סיכון.

נוסף על כך, יש עדויות המראות כי התנדבות משפחתית מסייעת לילדים לחשוב על עתיד ועל בניית שאיפות לימודיות וקריירה, מסייעת ברכישת כלים ויכולות שיכולים לסייע להם בעתיד בעולם העבודה, ומגדילה את הסיכוי שיהפכו למבוגרים מתנדבים.

4. רמת אנשי המקצוע

שנתיים מתחילת העבודה בתכנית זו אפשר לומר כי לכל תכנית בכל רשות יש שתי אבני יסוד: הראשונה - יצירת תחומי התנדבות אטרקטיביים וחדשניים למשפחות, כמו קבוצות השימור ובעות הסבון בעכו, שאת סיפורן נרחיב בהמשך המאמר, והשנייה - שכל משפחה יכולה להתנדב. גם אם משפחות חוות קשיים בתחום חיים מסוים, עדיין יש להן הכוחות להעניק ולתת בתחום אחר. אנשי מקצוע רבים, שנפגשים עם משפחות בצמתים שונים, רואים בתכנית זו עוגן שיאפשר להציע

משעול להשתלבות: סיפורה של קהילה

אחת הקבוצות הראשונות של התנדבות משפחתית שנפתחה בעכו הייתה בשכונת שבה פועל "מרכז משעול". מרכז זה נותן מענה לתושבים עולים חדשים ולוותיקי השכונה. הצוות המקצועי והמובילים השכונתיים במרכז משעול זיהו את הצורך בפעילויות פנאי לילדי השכונה, כמו קבוצות נוער וחוגים. מכיוון שלרוב תושבי השכונה אין אפשרות לשלם על חוגי העשרה, החליט הצוות להקים פעילות העשרה בהפעלת ההורים. הוא בנה קבוצת מנהיגות של התושבים שמיפתה את צורכי השכונה ובחנה למה היא זקוקה במהלך חופשת הקיץ.

אחת הקבוצות שהוקמה במסגרת "מרכז משעול" היא קבוצת תיאטרון הבובות. בקבוצה זו העלו המשפחות יחד הצגות בעזרת הפעלת בובות. כיום נפגשות המשפחות אחת לשבוע לחזרות ומופיעות בשכונה וברחבי העיר עכו, בעיקר בחופשות. בחג חנוכה האחרון הן הופיעו בכיתות, מה שאפשר לילדים להתגאות בפני חבריהם ולהראות להם במה הם עוסקים פעם בשבוע וכך להגביר את ביטחונם האישי וגם לרכוש יכולות ומיומנויות חדשות בתחום הבמה. חלק מילדי הקבוצה אף מעידים על רצונם לעסוק בעתיד במקצועות האמנות.

אחד מסיפורי ההצלחה הוא של אוקסנה,¹ אם טרייה שעלתה עם משפחתה לארץ לפני חודשים מספר מחבר מדינות העמים לשעבר. אוקסנה לא הייתה יכולה לצאת לעבוד כיוון שגידלה את תינוקה, אך בערה בה התשוקה להתחבר, להשתלב ולהיקלט בקהילה. בעקבות פנייתן של רכזות המרכז היא החליטה להקים ולהפעיל בהתנדבות בעזרת שני ילדיה הגדולים חוג שבועי של אמנות. בדרך זו הצליחה לשלב בין אהבתה לאמנות ובין רצונה להיקלט בארץ ולהשתלב עם תושבי השכונה. יתרה מזו, היא נהנתה מזמן איכות עם שני ילדיה הגדולים, שחיבר

למשפחות מפלט למהו אחר ודרך למצוא את הכוחות כדי "לצוף חזרה מעל המים". גם בעבור משפחות נורמטיביות יש תרומה מדרך התנדבות זו באמצעות היכולת לעצור במקצת את מרוץ החיים העמוס ולעשות יחד משהו למען הקהילה.

לשמוע מאנשי מקצוע שונים ובעיקר מעובדים סוציאליים אמירות כגון: "לא ידעתי שלמשפחה יש כוחות" או "גיליתי את המשפחה מחדשה כיוזמת", מעורר בי את המחשבה שהתכנית חשובה למשפחות, אך לא רק להן; היא חשובה מאוד גם בעבור אנשי המקצוע שמלווים את המשפחות בתחנות שונות במהלך החיים ומאפשרים להן לגלות פוטנציאל נוסף שטמון בהן.

תהליך בניית התנדבות משפחתית ביישובים מורכב ולרוב מצריך בניית שותפות מקומית. רכזי התכנית מובילים את תהליך בניית השותפות עם אנשי מקצוע שונים מהתחום הטיפולי, מהתחום הקהילתי ומהתחום הארגוני במטרה לבנות תכניות התנדבות אטרקטיביות ולערב בהן משתתפים מתאימים. השותפות נבנית בהובלת הרכז המברר עם כל אחד מהשותפים כיצד הוא תורם את חלקו להצלחת התכנית הבניית התכנית, תהליך בירור הצרכים וחיזוק השותפות דורשים שעות עבודה רבות עד להנעת המשפחות לעשייה משמעותית למען הקהילה.

1 הפרטים המלאים שמורים במערכת.

בנימה אישית

כשיישוב בוחר להפעיל התנדבות משפחתית, הוא מדגים הלכה למעשה כיצד ניתן לחזק את כלל המשפחות ביישוב ובכך להגביר את החוסן הקהילתי. כדי שתכנית תצליח חשוב להתאים לקבוצה את תחום ההתנדבות כדי שיבטא את רצונותיה, את יכולותיה ואת הצורך להשתייך לקבוצה חשובה ומשפיעה בקהילה. נוסף על כך, תחומי התנדבות חדשניים יכולים להגדיל את ההיצע ואת המגוון וכך לחשוף ולהנגיש את תחום ההתנדבות המשפחתית ליותר משפחות, שבעידן המודרני מחפשות גיוון וחדשנות. כיום התכנית מתחילה לעבוד, לצד העבודה ברשויות, עם ארגונים ארציים המפעילים מתנדבים, לסייע להם לבנות בהתאם לצרכים תפקידי התנדבות ותכניות המתאימות למשפחות וכך להפעיל בארגונם משפחות מתנדבות. בחופשת הקיץ אחרונה התחלנו פיילוט קטן בשיתוף עמותת "רוח טובה", ארגון קק"ל, רשות הטבע והגנים, "הקרן לידידות" ועמותת "שישי שמח"², שהציעו התנדבות מותאמת למשפחות בשבועיים האחרונים של החופשה. העבודה עם הרשויות והארגונים מאפשרת לכל משפחה להכיר בכך שהיא יכולה להיות משפחה מתנדבת ולבחור בהתנדבות משפחתית כחלק מתרבות הפנאי שלה. בימים אלו, מתוך אמונה בחשיבות מודל ההתנדבות המשפחתית, הוא מיושם בקהילות היהודית בחבר מדינות העמים באמצעות ג'וינט-חמ"ע (FSU).

מקורות

- כהן, ב"צ (2000). גישת הכוחות בעבודה סוציאלית. *חברה ורווחה*, כ(3): 291-300.
- בר, ר', וארנון, ל' (2016). ההתנדבות החדשה - המתנדבים החדשים במאה ה-21. *עט השדה*, 16: 14-28.
- Porritt, K. (1995). *Family Volunteering: The Ties That Bind. An Introduction to Preparing Your Agency for Family Volunteers*. Ottawa, Canada: Voluntary Action Program, Dept. of Canadian Heritage.
- Resnick, M. D., Bearman, P. S., Blum, R. W., Bauman, K. E., Harris, K. M., Jones, J., et al. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the national longitudinal study on adolescent health. *Jama*, 278: 10, 823-832.
- Roehlkepartain, E. C., Mannes, M., Scales, P. C., Lewis, S., & Bolstrom, B. (2004). *Building Strong Families 2004: A Study of African American and Latino/Latina Parents in the United States*. Washington, DC: YMCA of the USA; Search Institute.